

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
T.a.v. de heer drs. G.J. Buitendijk
De directeur-generaal Bestuur en Wonen,
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

SECRETARIAAT KIESRAAD

Datum
29 december 2016

Ons kenmerk
2016-0000816864

Inlichtingen

Onderwerp

Advies stembiljet voor Tweede Kamerverkiezing 15
maart 2017

Uw kenmerk
2016-000812806

Blad
1 van 3

Bezoekadres
Herengracht 21
2511 EG Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.kiesraad.nl

E-mailadres
kiesraad@kiesraad.nl

1. Inleiding

Op 23 december heeft u de Kiesraad gevraagd om uiterlijk 4 januari 2017 een (spoed)advies uit te brengen over de te kiezen opzet van het stembiljet voor de Tweede Kamerverkiezing van 15 maart 2017.

2. Samenvatting

Indien meer dan 32 partijen deelnemen aan de verkiezing, kan het zijn dat het reguliere formaat stembiljet niet volstaat. De Kiesraad geeft in dit advies de minister advies over een aantal opties. De voor- en nadelen van de voorgestelde opties afwegende, heeft de Raad een voorkeur voor het stembiljet van het formaat 70x100 (bxh) (optie 1). Doorslaggevend voor deze keuze is dat alle kandidatenlijsten op één zijde gedrukt zijn. De voordelen van deze optie wegen op tegen de nadelen, terwijl dat in de ogen van de Raad niet het geval is bij de andere beschreven optie (optie 2).

3. Verschillende opties voor het stembiljet

In uw adviesaanvraag omschrijft u een aantal opties voor de omvang en de inrichting van het stembiljet voor het geval dat de deelname aan de Tweede Kamerverkiezing van 15 maart volgend jaar in één of meer kieskringen groter zou worden dan 32 partijen. Een van de beschreven opties is een stembiljet van 70x100 (bxh). Een dergelijk formaat biedt de mogelijkheid om op een eenzijdig bedrukt stembiljet max. 44 partijen (46 kolommen) te herbergen. In uw adviesaanvraag wordt dit optie 1 genoemd.

De voordelen van deze optie zijn evident. Bij een eenzijdig bedrukt stembiljet worden alle kandidatenlijsten van alle partijen gelijk behandeld. Een dergelijk stembiljet biedt - uitgevouwen - de kiezer de mogelijkheid om in één oogopslag alle kandidatenlijsten

Datum
29 december 2016

Kenmerk
2016-0000816864

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
2 van 3

te kunnen zien, waarmee wordt voorkomen dat bepaalde partijen en kandidaten door de kiezers zouden worden gemist, namelijk die partijen en kandidaten die op achterzijde worden afgedrukt. In lijn hiermee zal er ook geen reden zijn voor partijen om zich benadeeld te voelen. Ook voor het tellen van de stemmen biedt een eenzijdig bedrukt stembiljet voordelen. Daarmee wordt immers de kans geringer dat stembiljetten ten onrechte als blanco worden geteld.

Uiteraard heeft een dergelijk groot stembiljet ook nadelen voor de aanblik en hanteerbaarheid van het biljet door de kiezer en voor de opslag van de stembiljetten in de stembus. Ook is een groot stembiljet minder gelukkig uit een oogpunt van het waarborgen van het stemgeheim, maar dat bezwaar is bijna inherent aan ons stembiljet in zijn huidige opzet. Wat de stembus betreft, adviseert de Kiesraad u gemeenten op het belang te wijzen van voldoende (extra) stembussen. In de praktijk kiezen steeds meer gemeenten reeds standaard voor twee stembussen per stembureau, waardoor problemen voorkomen kunnen worden.

In uw adviesaanvraag noemt u ook een optie 2 voor 'Plan B': een stembiljet van 100x50 (bxh), waarbij in eerste instantie maximaal 14 partijen (16 kolommen) voor de kiezer zijn te zien, maar waarbij bij het verder uitvouwen van het stembiljet de partijen 15 tot en met maximaal 34 te zien zijn. Het voordeel hiervan is dat het stembiljet vanwege het gekozen formaat op zich hanteerbaarder zou zijn voor de kiezer. De nadelen zijn echter ook duidelijk. De kans bestaat dat kiezers partijen en kandidaten missen, omdat die op de achterzijde zijn afgedrukt. Dit format geeft meer risico's voor het tellen van de stemmen en daarmee dus ook voor de uiteindelijke uitslag. Voorts stelt een dubbelzijdig bedrukt stembiljet hogere eisen aan de kwaliteit van het papier, o.a. om te voorkomen dat problemen kunnen ontstaan door het doordrukken van de uitgebrachte stem.

De voor- en nadelen van beide opties afwegende, heeft de Kiesraad een voorkeur voor optie 1. De voordelen van deze optie wegen op tegen de nadelen, terwijl dat in de ogen van de Raad niet het geval is bij optie 2, terwijl voorts nog de aan optie 2 verbonden risico's - uiteindelijk mogelijk zelfs voor de geldigheid van de stemming - groter moeten worden ingeschat.

4. Afbreking kandidaten bij 30 kandidaten

De Raad wijst in dit verband nog op het volgende. Indien eind januari zou blijken dat de deelname slechts marginaal groter is dan 32 partijen, dan zou het voor de aanblik en hanteerbaarheid van het stembiljet bepaald voordelen kunnen hebben wanneer de kandidatenlijsten al bij 30 kandidaten zouden mogen worden afgebroken in plaats van bij 50. Dit zou aanmerkelijk in de hoogte van het stembiljet kunnen schelen, waarmee het nadeel van optie 1 wat betreft de aanblik en hanteerbaarheid van het stembiljet voor de kiezer ook minder groot zou zijn. Voorts zouden de extra drukkosten van de stembiljetten hiermee mogelijk worden gedrukt. Opgemerkt dient te worden dat het afbreken van kandidatenlijsten op het stembiljet bij 30 kandidaten wijziging vraagt van het in de Kies- en Referendumregeling voorgeschreven model voor het stembiljet (vgl. voetnoot 5). Wijziging van deze ministeriële regeling is evenwel betrekkelijk eenvoudig te realiseren en de noodzaak hiervan kan worden afgewacht tot na de dag van kandidaatstelling. Mocht u hiertoe besluiten dan geeft

Datum
29 december 2016

Kenmerk
2016-0000816864

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
3 van 3

de Kiesraad u in overweging dit voornemen op zo kort mogelijke termijn kenbaar te maken aan de drukkers.

5. Evaluatie inrichting stembiljet

Tot slot merkt de Kiesraad nog op dat het vorenstaande duidelijk maakt dat het van belang blijft om de inrichting van ons stembiljet op niet te lange termijn opnieuw onder ogen te zien. De Kiesraad is gaarne bereid om hieraan bij te dragen.

DE KIESRAAD,
voor deze,

H.R.B.M. Kemmerling,
voorzitter

M. Bakker,
secretaris-directeur